

УДК 37.013.42:364-786

ПІДГОТОВКА СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ ДО ПАРТНЕРСЬКОЇ ВЗАЄМОДІЇ У РЕАБІЛІТАЦІЙНОМУ ПРОЦЕСІ

Сайко Н. О.

У статті розглянуто проблему підготовки соціальних педагогів до партнерської взаємодії у процесі організації реабілітації. Проаналізовано поняття “реабілітація”, основні концепції реабілітаційного процесу та підкреслено необхідність удосконалення професійної підготовки соціальних педагогів до партнерської взаємодії. Визначено основні напрями психологічної готовності соціальних педагогів до партнерської взаємодії.

Ключові слова: реабілітація, концепції реабілітаційного процесу, партнерська взаємодія, психологічна готовність.

В статье рассмотрена проблема подготовки социальных педагогов к партнерскому взаимодействию в процессе организации реабилитации. Проанализировано понятие “реабилитация”, основные концепции реабилитационного процесса и подчеркнута необходимость усовершенствования профессиональной подготовки социальных педагогов к партнерскому взаимодействию. Определены основные направления психологической готовности к партнерскому взаимодействию.

Ключевые слова: реабилитация, концепции реабилитационного процесса, партнерское взаимодействие, психологическая готовность.

The article looks at the problem of preparing social teachers for partnerships in the process of rehabilitation. The author analyzes the notion “rehabilitation”, the basic conceptions of the rehabilitation process, and emphasized the necessity to improve the professional preparation of social teachers for partnerships. The main directions of psychological readiness of social teachers for partnerships are determined.

Key words: rehabilitation, conceptions of the rehabilitation process, partnership, psychological readiness.

Реабілітація – це комплексна, багаторівнева, етапна і динамічна система взаємозалежних дій, спрямованих на відновлення людини в правах, статусі, здоров'ї, дієздатності у власних очах і перед оточенням. Вона включає аспекти профілактики й корекції відхилень, а також терапевтичний вплив на людину [3].

Розвиток соціальної роботи зумовив необхідність розуміти процес реабілітації як такий, що охоплює не лише хворих та інвалідів, але і всіх, хто потрапив у важкі життєві обставини, тому термін “реабілітація” позначає систему заходів, мета яких відновлення здатності до соціального функціонування усіх, хто має ознаки соціальної дезадаптації. Важливим є створення умов входження особистістю в активну життєдіяльність; надання гарантій певного рівня соціальної стабільності; показ перспектив набутого нового соціального статусу; вироблення відчуття особистісної вартості і відчуття відповідальності за своє життя.

Аналізуючи різні підходи до організації процесу реабілітації у соціальній роботі, можна говорити про їх комплексний підхід у реалізації, тобто будь-яка концепція передбачає організацію діяльності різних структур соціуму. Так, концепція комплексної реабілітації, яка базується на розумінні реабілітації як зміни стану самого індивіда, повернення його соціального статусу до певних початкових критеріїв, передбачає низку заходів різнопланового характеру з різних аспектів та сфер життєдіяльності індивіда. При цьому кожен напрямок роботи в різних сферах розглядається як самостійний реабілітаційний процес. Наприклад, як самостійні процеси виділяють соціально-середовищну, соціально-педагогічну, соціально-медичну, соціокультурну реабілітацію. Низка науковців, окреслюючи питання реабілітації, зазначає, що реабілітація є взаємозв'язком таких понять, як соціально-побутова реабілітація, тобто соціально-побутове облаштування та обслуговування; медична реабілітація – відновна терапія і реконструктивна хірургія з поступовим

протезуванням; професійна реабілітація – професійне навчання або перекваліфікація, раціональне працевлаштування [8, с. 58].

Концепція нормалізації життєдіяльності передбачає нормалізацію як сприяння розвитку можливостей, що забезпечують максимальне наближення стилю життя індивіда та його сім'ї до норми, яка прийнята у даному суспільстві. Нормалізація, таким чином, це соціальний та соціально-психологічний критерій поведінки людини або соціальної групи, що включає поняття про якість життя як інтегрованої характеристики образу життя в основних показниках: фізичне здоров'я, психічне здоров'я, соціальний статус, матеріальний достаток (соціально-економічний статус), загальну задоволеність життям, упевненість у завтрашньому дні, можливості розвитку задатків та здібностей, можливість отримати професію і працевлаштуватися, наявність соціальних зв'язків взаємодопомоги, повнота участі у житті. Зміна цих показників відображають зміну якості життя, тобто ступеня нормалізації життєдіяльності. Так, висвітлюючи питання соціокультурної реабілітації дітей з функціональними обмеженнями у сім'ї, А. Й. Капська зазначає, що реабілітація виступає на практиці як система спеціальних заходів, спрямованих на підвищення рівня адаптаційних можливостей суб'єкта соціалізації [7, с. 221].

На думку О. В. Безпалько, реабілітація – це процес входження людини у соціальне середовище, досягнення гармонії з навколишнім світом, суспільством та з самою собою в процесі інтеріоризації, становлення особистості як суб'єкта життєтворчості, розвитку особистісних потреб, здібностей та смаків [1, с. 88].

Концепція психолого-соціальної реабілітації передбачає, що основою реабілітаційного процесу є психо-соціальна корекція поведінки індивідів і соціальних груп. Ця концепція зумовлена явищем, яке можна назвати ланцюговою реакцією відхилень поведінки або ефектом зараження – копіюванням неадекватної або асоціальної поведінки. Прикладом може слугувати інвалідизація усіх членів сім'ї, якщо один із членів – інвалід. Також сімейний або груповий характер алкоголізму, наркоманії. Основний акцент у межах даної концепції робиться не на історію виникнення відхилень, а на причини неуміння використовувати соціальне середовище для досягнення соціально корисних цілей. Найчастіше використовують індивідуальні методи роботи, прийоми психотерапії, соціальної терапії [10].

Відновити соціальне функціонування особистості неможливо без урахування її цілісності, усіх факторів та чинників соціального середовища, тому реабілітаційний процес у соціально-педагогічній роботі передбачає поєднання єдиною метою різних факторів, структур, соціальних інститутів, організацій, зусиль фахівців та найближчого оточення дитини. Головним організатором та координатором реабілітаційного процесу є соціальний педагог або соціальний працівник, тому стає необхідним підсилити підготовку соціальних педагогів до партнерської взаємодії з різними соціальними інститутами задля більш ефективного організації реабілітаційного процесу.

Проблема професійної підготовки соціальних педагогів розв'язується у декількох напрямках: висвітлення технології подолання соціально-педагогічних проблем у суспільстві (О. С. Андрієнко, С. П. Архіпова, М. Р. Баяновська, Р. Х. Вайнола, О. І. Гура, К. В. Дубровіна, Л. М. Завацька, В. А. Поліщук, Б. С. Кобзар); вивчення особливостей професійної підготовки соціального педагога для роботи з певною категорією клієнтів (Т. О. Дмитренко, А. Люта, Ю. Р. Мацкевич, Л. І. Міщик, О. Г. Платонова, В. А. Поліщук, В. М. Приходько, Л. Є. Пундик, Л. Л. Яковлева); характеристика особливостей, закономірностей формування професійних та особистісних якостей соціального педагога (К. В. Бакланов, О. І. Гура, М. О. Малькова, О. І. Москалюк, О. В. Пономаренко, О. А. Рацул); низку досліджень присвячено розробці змісту, методам і формам профілактичного напрямку (Л. М. Вольнова, І. Д. Зверєва, А. Й. Капська, Є. М. Линник, В. І. Мурашкевич, О. А. Нікітін, Л. М. Приступа, І. О. Шишова); також активно розробляється зміст соціально-педагогічної роботи у сфері організації дозвілля (А. С. Воловик, В. В. Воловик, С. Ю. Пашенко, І. В. Петрова, С. Я. Харченко).

Однак питанню методики взаємодії соціальних педагогів з різними організаціями, об'єднаннями приділяється недостатньо уваги, і в основному така взаємодія організовується на особистісних контактах без підписання певних нормативних документів, що унеможливорює організацію реабілітаційного процесу на базі загальноосвітніх закладів.

Навчальний процес у ВНЗ містить у собі три основні компоненти: зміст навчання або зміст освіти спеціаліста; навчальна і формувальна діяльність вчених-педагогів, спрямована на досягнення цілей і завдань з підготовки спеціаліста і реалізації змісту навчання; самостійна навчально-пізнавальна діяльність студентів. Виділяють такі специфічні особливості вишівського навчального процесу: у вищій школі вивчається наука в її розвитку; єдність наукового і навчального досвіду показує; висока активність самостійної навчально-пізнавальної діяльності студентів і їх зближення з науково-дослідною роботою; готується фахівець на рівні сучасних вимог суспільства [6].

У будь-якій взаємодії соціальний педагог має бути суб'єктом, виявляти лідерські якості та стійкість принципів професійної діяльності, але, аналізуючи проблеми сучасних вищих навчальних закладів, можна відмітити різке скорочення аудиторних годин та збільшення відсотка самостійної роботи студентів, що призводить до утворення прогалин у теоретичних знаннях, несформованості практичних умінь, невпевненості у власних професійних силах.

Найкращих результатів можна досягти лише у тому разі, якщо створено оптимальні умови. Тобто людина в період свого становлення, у тому числі в період професійного становлення, повинна знаходитись у певних умовах, які забезпечують всебічний розвиток усіх сторін її особистості з урахуванням генетичної програми і відповідно до соціальної програми [6]. Сукупність усієї системи цих умов і засобів, включаючи їх процесуальну й результативну сторони, називають системою освіти.

Тому стає необхідним у процесі теоретико-практичної підготовки фахівців соціальної сфери акцентувати увагу на психологічній готовності до фахової діяльності. Це передбачає роботу з формування внутрішньої структури "Я"-особистості, яка може включати такі напрями: формування професійного "Я"-образу; власного професійного стилю; формування умінь приймати відповідальні професійні рішення; впевненості у собі та у професійних можливостях; емоційної стійкості фахівця соціальної, соціально-педагогічної сфери; оволодіння навичками поновлення свого психо-емоційного стану.

Дослідженнями професійного "Я"-образу займалися такі вчені, як І. Андрійчук, підкреслюючи важливість адекватності та еталонності самооцінки, високий рівень самоповаги, відсутність суттєвих особистісних проблем та особистої тривожності. Також З. Становських підкреслював диференційованість і структурованість формування "Я"-образу професіонала. Є. Чорний перешочерговим завданням професійної підготовки вбачає в актуалізації професійної рефлексії на професійну ідентичність.

Головним у процесі формування "Я"-образу професіонала є усвідомлення та знання своїх можливостей, постійне порівняння образів "Я"-студент – початківець та "Я"-професіонал. Тобто це передбачає ознайомлення студентів з ідеальним образом професіонала та складання індивідуальної програми досягнення запланованих цілей. Студент має розуміти, що траєкторія формування "Я"-образу професіонала є індивідуальною і обов'язковим має бути усвідомлений рух уперед до визначених ідеалів, моделей професійної поведінки.

Власний професійний стиль формується протягом перших трьох років самостійної роботи, але його сформованість залежить від бажання людини, вольових зусиль та стійкості характеру. Дослідження проблеми формування індивідуального стилю фахівця соціально-педагогічної сфери присвячена велика кількість наукових праць:

- як стійку індивідуально-специфічну систему психологічних засобів, прийомів, методів виконання тієї чи іншої діяльності розглядає А. В. Петровський;
- як різні індивідуально-типологічні особливості нервової системи, які допомагають досягти успіхів у діяльності та її ефективності (Є. О. Клімов, В. С. Мерлін);
- як результат впливу індивідуально-типологічних особливостей особистості, особливостей самої діяльності та об'єктів діяльності (І. А. Зимня).

Індивідуальний стиль є єдністю професійно незмінного та індивідуально неповторного у діяльності фахівця. Власний професійний стиль передбачає збереження індивідуальності і неповторності особистості, розуміння того, що безсвідоме копіювання чужого стилю руйнує особистість та знецінює її досягнення.

Також особливу увагу слід приділити формуванню умінь студента приймати відповідальні рішення. Перш за все слід усвідомити, що прийняття рішення – це

навичка, яку потрібно виробляти і тренувати. Здатність приймати рішення, брати відповідальність за наслідки свого вибору є ознакою зрілої особистості з добре розвинутим мисленням. Багатьом людям складно прийняти те чи інше рішення, бо вони відчувають страх. Особливо це стосується професійної діяльності. Усі, мабуть, стикалися з ситуацією адміністративної переадресації проблеми або, як зазвичай називають, “ходіння по кабінетах”. Причиною цього є неуміння, страх прийняти відповідальне рішення. Самостійне прийняття рішення спирається на такі індивідуально-особистісні характеристики мислення: самостійність, критичність розуму, незалежність суджень, наявність мотивів до прийняття рішення [11; 4; 12]. Г. Ліндсей, К. Халл, Р. Томпсон виділяють певні перепони для творчого мислення:

1. Конформізм – прагнення бути, як всі, боязкість здатися смішним та нерозумним.
2. Внутрішня цензура – боязкість або невпевненість у правильності особистих ідей.
3. Ригідність, що набувається в основному у процесі шкільного навчання.
4. Бажання знайти відповідь миттєво, що призводить до імпульсивних неправильних рішень [4].

Підґрунтям формування умінь приймати відповідальні рішення є самооцінка фахівця. Соціальний педагог з низькою самооцінкою не в змозі конструктивно вирішувати професійні питання, його особистість характеризується такими якостями, як принижена гідність, страх зробити помилки, постійна думка про фізичну та інтелектуальну недосконалість, прагнення діяти вже відомими шляхами, несприйняття компліментів, залежність від оцінки оточення.

І. С. Кон виділяє важливі компоненти у формуванні самооцінки особистості: когнітивний, що містить уявлення суб'єкта про себе і навколишнє середовище, в якому він перебуває (рівень пізнавальних здібностей, сила інтелекту, вміння аналізувати свої внутрішні психічні процеси, задоволеність чи незадоволеність своїм соціальним становищем порівняно з іншими, статус у групі, колективі, суспільстві); емоційно-оцінний – авторитет серед ровесників, ставлення інших до власного “Я”, міра впливу на інших; суспільно-поведінковий: бажання завжди бути лідером, прагнення самоутвердитися з-поміж інших, зайняти пріоритетне місце, спираючись при цьому на свої сильні якості інтелектуальних здібностей, фізичні та моральні переваги або, навпаки, бути непомітними у групі (колективі), триматися осторонь відповідальних колективних справ, знаючи “слабкі місця свого “Я” [9].

Реабілітаційна робота соціального педагога супроводжується великим психо-емоційним навантаженням, що призводить до руйнування внутрішньої гармонії фахівця. Тому особливу увагу слід приділити розвитку умінь майбутніх фахівців відновлювати свій психо-емоційний стан.

Проблема відновлення психоемоційного стану вивчалася багатьма зарубіжними та вітчизняними вченими: С. Архіповою, І. Астер, С. Безсоновим, В. Бойко, Н. Іванцовим, К. Маслач, Л. Мардахасвим, Г. Нестеревою, В. Самойловою, Н. Самоукіною.

Умовно всі методи гармонізації психофізичного стану людини можна об'єднати в 3 групи:

1. Фізіологічний рівень регуляції психофізичного стану (вплив на фізичне тіло): достатньо тривалий і якісний сон, збалансоване харчування, достатнє фізичне навантаження, заняття спортом, ранкова гімнастика, танці, фітотерапія, масаж, ароматерапія, терапія мінералами, дихальні вправи, водні процедури тощо.

2. Емоційно-вольова регуляція психофізичного стану (вплив на емоційний стан): гумор (сміх позитивно впливає на імунну систему, активізуючи Т-лімфоцити крові; у відповідь на усмішку організм продукуватиме бажані гормони радості; гумор чудово “перезаряджає” негатив); музика (найкраще сприяє гармонізації психоемоційного стану прослуховування класичної музики, хоча у малих дозах рок теж буває корисним, він допомагає вивільнитись від негативних емоцій); спілкування з сім'єю, друзями; заняття улюбленою справою, хобі (комп'ютер, книжки, фільми, в'язання, садівництво, рибальство, туризм); спілкування з природою (природа завжди дає людині відчуття припливу сил, відновлення енергії); спілкування з тваринами; медитації, візуалізації (уявити щось гарне, приємне); аутотренінги.

3. Ціннісно-смысловий рівень регуляції психофізичного стану (вплив на думки, зміна світогляду): позитивно сприймати світ, професійні невдачі розглядати як методи самоудосконалення, не зациклюючись на негативі [2; 5].

Отже, підготовка соціальних педагогів до партнерської взаємодії потребує актуалізації психологічної підготовки фахівців, яка включає формування власного професійного стилю, адекватної самооцінки, впевненості у професійних можливостях, свідоме ставлення до професійного зростання та формування образу “Я”. Найефективнішою формою роботи з удосконалення особистісних якостей соціальних педагогів є тренінги різного спрямування, використання корекційних вправ під час аудиторних занять.

Література

1. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка / О. В. Безпалько. – К. : Логос, 2008. – 344 с.
2. Безсонов С. П. Професійна деформація особистості : психологічний практикум / С. П. Безсонов. – СПб. : Мова, 2004. – 272 с.
3. Бойко Г. Мета, завдання та основні етапи психо-реабілітаційної допомоги / Г. Бойко // Соціальна педагогіка: теорія та практика. – 2013. – № 9–10. – С. 78–82.
4. Гиппенрейтер Ю. Б. Хрестоматия по общей психологии. Психология мышления / Ю. Б. Гиппенрейтер ; под ред. Ю. Б. Гиппенрейтер, В. В. Петухова. – М., 1981. – 151 с.
5. Замула С. Ю. Методики зняття напруги: узагальнення матеріалів науково психологічної літератури / С. Ю. Замула, І. М. Рудніцька. – Біла Церква, 2011. – 67 с.
6. Каган В. И. Основы оптимизации процесса обучения в высшей школе (Единая методологическая система института: теория и практика) / В. И. Каган, И. А. Сычеников. – М. : Высшая школа, 1987. – 143 с.
7. Капська А. Й. Соціальна робота : навч. посіб. / А. Й. Капська. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 328 с.
8. Коваль Л. Г. Соціальна педагогіка / Л. Г. Коваль. – К. : ІЗМН, 2007. – 392 с.
9. Кон И. С. Психология старшеклассника / И. С. Кон. – М. : Просвещение, 1980. – 192 с.
10. Нестерова Г. Ф. Технология и методика социальной работы / Г. Ф. Нестерова, И. В. Астер. – СПб. : ИМЕНА, 2006. – 168 с.
11. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – СПб., 1999. – 321 с.
12. Тихомиров О. К. Психология мышления / О. К. Тихомиров. – М., 1984. – 197 с.